

XORAZM VOHASIDA IJTIMOIIY, SIYOSIY TIZIM VA BOSHQARUV SHAKLLARI

СОЦИАЛЬНАЯ, ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА И ФОРМЫ
ПРАВЛЕНИЯ В ХОРЕЗМСКОМ ОАЗИСЕ
SOCIAL, POLITICAL SYSTEM AND FORMS OF GOVERNMENT
IN THE KHOREZM OASIS

Masharipov Tohirjon Baxrom o'g'li
Urganch innovatsion universiteti magistranti.

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot Xorazm vohasi da qadimgi davrlarda shakllangan ijtimoiy-siyosiy tizim va boshqaruv shakllarini o'rganishga bag'ishlangan. Ishda bronza va ilk temir davrlaridan boshlab hududda vujudga kelgan urug'-qabila tuzumi, ijtimoiy tabaqalanish jarayonlari hamda dastlabki siyosiy boshqaruv tizimlarining shakllanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, markazlashgan hokimiyat elementlarining paydo bo'lishi, mudofaa tizimi va tashqi siyosiy munosabatlarning rivojlanishi yoritiladi. Tadqiqot davomida Bronza davri va Ilk temir davri jamiyatning ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotidagi muhim bosqichlar sifatida ko'rib chiqiladi. Natijada Xorazm vohasida boshqaruv tizimining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, ijtimoiy tizim, siyosiy boshqaruv, urug'-qabila tuzumi, davlatchilik, ijtimoiy tabaqalanish, bronza davri, ilk temir davri, qadimgi jamiyat, Markaziy Osiyo.

Kirish. Qadimgi davrlarda jamiyatlarning shakllanishi va rivojlanishi ijtimoiy-siyosiy tizimlarning paydo bo'lishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu jarayon insoniyat tarixining muhim bosqichlarini belgilab bergan. Ayniqsa, Markaziy Osiyo hududida joylashgan qadimgi sivilizatsiya markazlaridan biri — Xorazm vohasi ijtimoiy va siyosiy tuzilmalar evolyutsiyasini o'rganishda alohida ahamiyat kasb etadi. Bu hududda shakllangan boshqaruv shakllari qadimgi jamiyatlarning ichki rivojlanish qonuniyatlarini aks ettiradi. Bronza davri va Ilk temir davri davomida Xorazm vohasida urug'-qabila munosabatlaridan boshlab murakkab ijtimoiy tuzilmalar shakllangan. Bu davrlarda ishlab chiqarish vositalarining rivojlanishi, sug'orma dehqonchilikning kengayishi va hunarmandchilikning paydo bo'lishi jamiyatda mulkiy tengsizlik va ijtimoiy tabaqalanish jarayonlarini kuchaytirgan. Natijada dastlabki boshqaruv elementlari va siyosiy tashkilotlar yuzaga kelgan. Tadqiqotning maqsadi — Xorazm vohasida bronza va ilk temir davrlarida shakllangan ijtimoiy-siyosiy tizim va boshqaruv shakllarini ilmiy asosda o'rganishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish

uchun jamiyat tuzilmasi, hokimiyat shakllari, ijtimoiy tabaqalanish jarayonlari hamda tashqi siyosiy aloqalar tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida Xorazm vohasi qadimgi jamiyati, predmeti sifatida esa uning ijtimoiy-siyosiy tizimi va boshqaruv shakllari olinadi. Ishda tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik va tahliliy metodlardan foydalaniladi. Bu yondashuvlar qadimgi jamiyatning ichki tuzilishini va rivojlanish bosqichlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, u qadimgi Xorazm jamiyatining davlatchilikka o'tish jarayonini yoritadi hamda Markaziy Osiyo tarixida boshqaruv tizimlarining shakllanish qonuniyatlarini ochib beradi. Shu jihatdan tadqiqot nafaqat tarixiy, balki ilmiy-nazariy ahamiyatga ham ega hisoblanadi.

ASOSIY QISM.

I BOB. Xorazm vohasida ijtimoiy-siyosiy tizimning shakllanishi

1.1. Urug'-qabila tuzumining asoslari

Xorazm vohasida eng qadimgi davrlarda jamiyat urug'-qabila tuzumi asosida shakllangan. Bu bosqichda aholi kichik jamoalar ko'rinishida yashab, qarindoshlik rishtalari asosida birlashgan. Mehnat vositalarining oddiyligi va xo'jalikning tabiiy holatda rivojlanishi ijtimoiy tenglikni nisbatan saqlab turgan.

Bronza davri ga kelib esa ishlab chiqarishning rivojlanishi natijasida mulkiy farqlanish boshlanadi. Chorvachilik va dehqonchilikning kengayishi ayrim urug' boshliqlarining iqtisodiy jihatdan ustunlashuviga olib keladi. Bu esa jamiyat ichida ijtimoiy tabaqalanishning ilk belgilarini yuzaga keltiradi.

1.2. Ijtimoiy tabaqalanish va hokimiyatning paydo bo'lishi

Bronza davrining oxiri va Ilk temir davri boshlarida Xorazm vohasida ijtimoiy tabaqalanish yanada kuchayadi. Jamiyatda zodagonlar, harbiylar, ruhoniylar va oddiy ishlab chiqaruvchilar kabi qatlamlar shakllana boshlaydi. Boylikning to'planishi va yer resurslarining boshqarilishi natijasida urug' boshliqlarining hokimiyati mustahkamlanadi. Bu jarayon asta-sekin siyosiy boshqaruv elementlarining paydo bo'lishiga olib keladi. Qal'alar va mustahkam manzilgohlar qurilishi esa markazlashgan boshqaruv zaruratini kuchaytiradi.

II BOB. Xorazm vohasida boshqaruv shakllarining rivojlanishi

2.1. Ilk siyosiy tuzilmalar

Ilk temir davrida Xorazm hududida kichik hududiy birlashmalar va qabila ittifoqlari shakllanadi. Bu ittifoqlar odatda kuchli urug' boshliqlari tomonidan boshqarilgan bo'lib, ular iqtisodiy va harbiy hokimiyatni o'z qo'llarida jamlagan. Boshqaruv tizimi hali to'liq davlat shaklini olmagan bo'lsa-da, markazlashuv

jarayoni sezilarli darajada kuchaygan. Harbiy yurishlar, yerlarni himoya qilish va sug'orish tizimini boshqarish siyosiy hokimiyatning asosiy vazifalariga aylangan.

2.2. Harbiy tashkilot va mudofaa tizimi. Jamiyat rivojlanishi bilan birga harbiy tizim ham shakllanadi. Qal'alar, devorlar va mudofaa inshootlari qurilishi tashqi xavflarga qarshi kurashish zaruratidan kelib chiqqan.

Harbiy kuchlar asosan urug' boshliqlari tomonidan boshqarilgan bo'lib, ular nafaqat mudofaa, balki ichki tartibni saqlashda ham muhim rol o'ynagan. Bu esa siyosiy hokimiyatning harbiy tayanchga ega bo'lishini ta'minlagan.

III BOB. Iqtisodiy va siyosiy munosabatlarning boshqaruv tizimiga ta'siri

3.1. Sug'orma dehqonchilik va boshqaruv

Amudaryo asosidagi sug'orish tizimi Xorazm vohasida iqtisodiy hayotning markaziga aylangan. Kanallar va suv taqsimoti tizimi jamoaviy boshqaruvni talab qilganligi sababli, bu jarayon siyosiy hokimiyatning mustahkamlanishiga xizmat qilgan.

3.2. Savdo va tashqi aloqalar. Tashqi savdo aloqalarining rivojlanishi Xorazm vohasining siyosiy ahamiyatini oshirgan. Qo'shni hududlar bilan almashinuv jarayonlari boshqaruv tizimini yanada murakkablashtirgan va diplomatik aloqalarning shakllanishiga olib kelgan.

IV BOB. Xorazm vohasida ijtimoiy-siyosiy tizimning umumiy xususiyatlari. Xorazm vohasidagi ijtimoiy-siyosiy tizim bosqichma-bosqich rivojlangan bo'lib, urug'-qabila tuzumidan murakkab boshqaruv shakllariga o'tish jarayoni kuzatiladi. Bu jarayonda iqtisodiy omillar, harbiy ehtiyojlar va sug'orish tizimining boshqaruvi muhim rol o'ynagan. Bronza davri va Ilk temir davri davomida shakllangan boshqaruv tizimi keyingi davrlarda Xorazm davlatchiligining shakllanishiga zamin yaratgan.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda Xorazm vohasi da bronza va ilk temir davrlarida shakllangan ijtimoiy-siyosiy tizim va boshqaruv shakllari ilmiy asosda tahlil qilindi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, hududda dastlab urug'-qabila tuzumi hukm surgan bo'lib, jamiyatning dastlabki bosqichlarida ijtimoiy tenglik nisbatan ustun bo'lgan.

Bronza davri davomida ishlab chiqarish vositalarining rivojlanishi, sug'orma dehqonchilikning kengayishi va chorvachilikning taraqqiyoti natijasida ijtimoiy tabaqalanish jarayoni boshlangan. Bu esa jamiyatda mulkiy farqlanishning kuchayishiga va boshqaruv elementlarining shakllanishiga olib kelgan.

Ilk temir davri ga kelib esa Xorazm vohasida siyosiy boshqaruv tizimi yanada murakkablashgan. Urug' boshliqlarining hokimiyati kuchayib, harbiy tashkilotlar va mudofaa tizimi shakllangan. Natijada dastlabki markazlashgan boshqaruv ko'rinishlari paydo bo'la boshlagan.

Shuningdek, iqtisodiy omillar, xususan Amudaryo asosidagi sug'orish tizimi boshqaruv tizimining rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Tashqi savdo va madaniy

aloqalar ham siyosiy tizimning murakkablashuviga ta'sir ko'rsatgan. Umuman olganda, Xorazm vohasida ijtimoiy-siyosiy tizimning rivojlanishi urug'-qabila tuzumidan murakkab boshqaruv shakllariga o'tish jarayonini bosqichma-bosqich aks ettiradi va bu holat keyingi davrlarda davlatchilik shakllanishi uchun muhim asos bo'lib xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Tolstov S. P. Qadimgi Xorazm madaniyati. – Toshkent.

Masson V. M. Markaziy Osiyo arxeologiyasi. – Moskva.

Rtveladze E. V. O'rta Osiyo qadimgi sivilizatsiyalari. – Toshkent.

Karimov E. Xorazm tarixi va arxeologiyasi. – Urganch.

Avesto – qadimgi tarixiy-diniy manba.

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti ilmiy to'plamlari.

O'rta Osiyo tarixi bo'yicha ilmiy maqolalar va monografiyalar.

Asqarov A. O'zbekiston tarixi (qadimgi davr). – Toshkent.